

Ədəbi abidələrimizin görkəmli tədqiqatçısı

Əlyazmalar İnstitutu. Müqəddəs bir ocaq. Elə bir ocaq ki, burada uzun illər gözünün nurunu əridə-əridə babalarımızın saralmış kağızlar üzərində qoyub getdiyi yadigarı - yazılı abidələri araşdıran elm fədailəri çalışıb. Kimlər ziyarət etməyib bu ocağı, kimlər can qoymayıb bu ocaqda? Bu gün dəyəri ölçüyəgəlməz əsrarəngiz binanın otaqlarında özündən də qat-qat qiymətli olan ulu varlığını - tarixi yazılı abidələrimiz saxlanılmaqdadır. Belə abidələri qorumaq, araşdırmaq, təhlil etmək, ərsəyə gətirmək olduqca çətin, əziyyətli və məsuliyyətlidir. Ciddi və cavabdeh olmaqla uzun illər hər kəsin belə məkanda qalib işləməsi asan deyil. Bir yerdə dayanıb-durmaq, çalışmaq iki səbəbdən olur. Biri məcburiyyətdən, digəri həvəs və sevgidən. Elə bu sevgi də elm yollarında insanı kamilləşdirir, həyatda öz varlığı ilə yaşadır.

Mərhum şairimiz Əli Kərimin ailəsində böyüyən Paşa müəllim də uşaqlıqdan aldığı poeziya sevgisini gəncliyinin ilk çağında müqəddəslərin ruhları dolaşan bu məkana bağlamış, öz mənəvi dünyasını bu yanan ocağın işığında tapmışdır. Odur ki, özlüyündə abidələrimizə böyük maraq və məhəbbət yaşatmaqla, bu gün o, ədəbiyyat tariximizin tanınmış tədqiqatçısı, yazılı abidələrimizin araşdırıcısı, ədəbiyyatşünas, əlyazmaçı alim, filologiya elmləri doktoru, professor adını bu ocaqda - Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda son 37 ildə qazanmış, yorulmaz bir sənət və elm fədasinə çevrilmişdir. Onun Əlyazmalar İnstitutundakı ilk araşdırma işi Cəfər Cabbarlının şəxsi arxivi ilə bağlı olub. Görkəmli dramaturqun əlyazma halında olan "Dramanın əsasları", "İslamiyyətdən sonrakı fars ədəbiyyatı" və s. məqalələrini ictimaiyyətə ilkin təqdim edən gənc tədqiqatçı, ədibin yaradıcılığının naməlum tərəfləri barədə maraqlı məqalə yazır. Bundan sonra elmi fəaliyyətini orta əsrlər türkdilli əlyazmalarının tədqiqatçısı kimi davam etdirir. Poeziya mühiti olan evdə böyüyən gəncin düşüncələri ilkin olaraq şeir dünyasında özünü tapmağa çalışır və mətbuatda bir çox şeirləri, dünya ədəbiyyatından tərcümələri nəşr edilir. Paşa Əlioğlu 1998-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü seçilir, atası Əli Kərimin əsərlərinin bütün əsas nəşrlərinin, ikicildliklərinin tərtibçisinə çevrilir.

Paşa Əlioğlu poeziya vurğunu olsa da elmi maraqları daha geniş əhəmiyyət kəsb edir. Onun ədəbiyyat tariximizin bütün dövrlərinə dair qiymətli tapıntıları qələminin süzgəcindən keçir. O, 20-dən çox kitab, 200-ə qədər elmi məqalənin müəllifi kimi tanınır. Qeyd etmək istərdim ki, Əlyazmalar İnstitutunda 12 min əlyazma, əski çap kitabları və sənədləri nəzərə almaqla - cəmi 40 min nadir material var. Dünya kitabxanalarında isə əsərlərimizin sayı bundan bəlkə yüz dəfə çoxdur və həmin əlyazmalarımızın surətlərini ölkəmizə gətirmək, tədqiqata cəlb etmək Paşa Əlioğlu axtarışının əsas qayesidir. O, Azərbaycan ədəbiyyatını tədqiq edərkən hər hansı bir faktı Şərq və Avropa xalqları ədəbiyyatı nümunələri ilə müqayisə etməyə önəm verir.

Paşa Əlioğlu həyatının son dövrlərində Əlyazmalar

İnstitutunun Türkdilli Əlyazmalar tədqiqi şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışan akademik Həmid Araslıdan əlyazmaların araşdırılmasında çox şeylər öyrənir, Həmid müəllimin qarşısına qoyduğu ən vacib məsələlərin həlli işində onun davamçısı olur. Akademik Həmid Araslı əlində olan bütün imkanlardan, əlyazma nüsxələrindən, müxtəlif təzkirələrdəki məlumatlardan istifadə edərək 1956-cı ildə "XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" adlı monoqrafiya yazıb çap etdirmiş, ilk dəfə bu iki əsrin ədəbiyyat tarixini bir monoqrafiyada əhatə etmişdir. İstedadlı tədqiqatçımız Araz Dadaşzadə isə yeni mənbələrdən istifadə edərək XVIII əsr ədəbiyyatımız barədə 1980-ci ildə "XVIII əsr Azərbaycan lirikası" adlı monoqrafiya çap etdirdi. Müəllif əvvəlki dövrün

tab halında nəşr etdirmişdir. Tədqiqatçı 2005 və 2012-ci illərdə Qövsü divanının Təbriz, Tehran və Məşhəd nüsxələrindən də istifadə edərək onun 4700 beytdən ibarət anadilli divanının tam mətnini müasir əlifbada nəşr etdirmişdir. Məlum olduğu kimi, XVII əsr anadilli poeziyamız Qovsi Təbrizi ilə məhdudlaşmır. Paşa Əlioğlu 2008-ci ildə tərtib edərək geniş ön sözlə nəşr etdirdiyi (M.Hüseyni ilə) "XVII əsr Azərbaycan lirikası" antologiyasında şeir topluları dünyanın müxtəlif kitabxanalarında saxlanan, Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə, XVII yüzillikdə yaşamış Sadiq bəy Əfşar, Rəhmətli Təbrizi, Şah Abbas Kəbir, Şah Abbas Sani, Mürtezəqulu xan Zəfər, Tərzi Əfşar, Saib Təbrizi, Vəhid Qəzvini, Vali Qəzvini, Vali, Hacı Abbas bəy Kəsvə-

ətler onun "XVII əsr anadilli Azərbaycan lirikası" və "XVII əsr anadilli Azərbaycan poeziyası" adlı monoqrafiyalarında əksini tapmışdır. Paşa Əlioğlu Səfəvilərin 235 illik hakimiyyəti dövrünün (1501-1736) ikinci əsrində inkişaf edən anadilli Azərbaycan ədəbiyyatının yayılma coğrafiyası, bu dövrdə Azərbaycan türkcəsinin Səfəvilər sarayında və yüksək dairələrdə mövqeyi, ədəbiyyatın, poeziyanın ən səciyyəvi xüsusiyyətləri, mövzu dairəsinin genişliyi, xüsusilə bu zaman vətənpərvərlik, tarixi mövzularda əsərlər yazılması, ənənə və yenilikçiliyin münasibəti, şifahi xalq poeziyası, Nəvai və Füzuli yaradıcılığı ilə əlaqə, Azərbaycan-özbək, Azərbaycan-Türkiyə ədəbi əlaqələri, hind üslubunda yazılan anadilli şeir nümunələri, poeziyanın janr və forma xüsusiyyətləri, bədii ifadə vasitələri, dil və üslub xüsusiyyətləri və s. barədə yeni elmi fikir söyləyə bilmiş, bununla da ədəbiyyat tariximizə dəyərli töhfə vermişdir. Onun Səfəvilərin hakimiyyətinin birinci əsrində - XVI yüzillikdə yaşamış Yusif bəy Ustaclunun divanının surətini Londonun Britaniya muzeyindən əldə edərək 2012-ci ildə əsəri geniş ön sözlə çap etdirməsi dövrün poeziyasının bəzi məsələlərini işıqlandırmağa kömək edir, qaranlıq məsələlərə aydınlıq gətirir. Digər bir araşdırması olan və 2013-cü ildə çap etdirdiyi "Sadiq bəy Sadiqinin türkdilli yaradıcılığı" adlı monoqrafiyası yeni cəhəti ilə diqqəti cəld edir. Burada görkəmli şair, rəssam, alim və xəttatın türkdilli yaradıcılığı Azərbaycan, cığatay və osmanlı dillərində yazdığı şeir və məktubları dünya kitabxanalarındakı əlyazmalardan götürülərək təqdim edilmişdir.

Ədəbiyyatşünas alim Paşa Əlioğlunun elmi yaradıcılığı yalnız Səfəvilər dövrü ədəbiyyatımızın tədqiqi ilə məhdudlaşmır. O, 1988-ci ildə XIX əsrdə yaşamış görkəmli satirik şair Mirzə İsmayıl Qasirin (T.Nurəliyeva ilə), 2018-ci ildə digər XIX əsr şairi Mirzə Baxış Nadimin (R.Kərimovla) şeirlər toplusunu ilk dəfə nəşr etdirmişdir. Nəcəfqulu bəy Şeydanın "Gülşəni-maarif" təzkirəsində istər təzkirəçiliyimiz, istərsə də XIX-XX əsrlər ədəbiyyat tariximiz barədə maraqlı məlumatlar vardır. Paşa Əlioğlu 2014-cü ildə həmin əsəri geniş ön sözlə müasir əlifbada nəşr etdirmişdir.

(Davamı 6-cı səhifədə)

araşdırmalarına, Salman Mümtazın, xüsusilə də Həmid Araslının qənaətlərinə, bir sıra yeni mənbələrə əsaslanaraq XVIII əsr ədəbiyyatımızı yeni dövrün tələb və imkanlarından çıxış etməklə baş verən dəyişikliklər barədə ciddi elmi fikir söylədi. Bundan sonra sələflərinin yolunu davam etdirən Paşa Əlioğlu XVII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı barədə monoqrafiya yazmaq qarşısına məqsəd qoydu, böyük çətinliklərə sinə gərərək arzu və istəklərinə nail oldu.

Paşa Əlioğlunun 1991-ci ildə müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyası "Əlican Qövsü Təbrizi "Divan"ının tekstoloji tədqiqi və elmi-tənqidi mətni" adlanır. Əgər H.Araslı Qövsinin divanının iki əlyazması əsasında 1958-ci ildə onun 145 səhifəlik şeirlər toplusunu oxuculara təqdim etmişdisə, Paşa müəllim şairin divanının Bakı, London, Tiflis, İstanbul nüsxələri əsasında əsərin elmi-tənqidi mətnini ərəb əlifbasıyla tərtib etmiş, 150 səhifəlik tədqiqat işinə 800 səhifəlik mətn əlavə edərək ki-

ti, Müsahib Gencevi, Məczub Təbrizi, Qövsü, Mövci Əhəri, Mirzə Saleh Təbrizi, Məlik bəy Avcı, Vaiz Qəzvini, Səfiqulu bəy Səfi, Mürtezəqulu Sultan Şamlu, Təsir Təbrizi, Şükri və bir sıra başqalarının anadilli şeirləri, bəzələrində qısa məlumat təqdim edilmişdir. Qeyd edək ki, tədqiqatçı bunlardan başqa Kəsbə Ərəşi, Şüğli və Rövneqi adlı həmin dövrdə yaşamış şirvanlı şairlərin əsərlərini də Əlyazmalar İnstitutundakı qaynaqlardan taparaq tədqiqatlarında istifadə etmişdir.

2012-ci ildə "XVII əsr anadilli Azərbaycan lirikası" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edənə qədər Paşa Əlioğlu Qövsidən başqa Mürtezəqulu xan Zəfər, Vəhid Qəzvini, Sadiq bəy Əfşar və Təsir Təbrizinin, müdafiə etdikdən sonra Məczub Təbrizinin (M.Məhəmmədi ilə) anadilli divanlarını geniş ön sözlə nəşr etdirdi. Faktiki materialın zənginliyi özünü elmi işin keyfiyyətində göstərməkdədir. Dissertasiyanı yazarkən tədqiqatçının gəldiyi əsas qəna-

Ədəbi abidələrimizin görkəmli tədqiqatçısı

(Əvvəli 5-ci səhifədə)

Paşa Əlioğlu uzun illərdir ki, elmi-təşkilati fəaliyyətlə məşğuldur. Əlyazmalar İnstitutunun elmi katibi, elmi işlər üzrə direktor müavini olmuş, iki ildən artıq bir müddətdə direktor vəzifəsini icra etmişdir. Hazırda direktor müavinidir. O, dünyanın müxtəlif şəhərlərində keçirilən elmi tədbir və konfranslarında iştirak etmiş, 2011-ci ilin noyabr-dekabr aylarında İtaliyanın paytaxtı Romada və Vatikanda keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti günlərində Mehriban xanım Əliyevanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin tərkibində ölkəmizi təmsil etmişdir. 2012-ci ildə Türk Ədəbiyyatı Vəqfinin təsis

etdiyi "Türk ədəbiyyatına xidmət baratı"na layiq görülmüş, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə "Tərəqqi" medalı ilə təltif olunmuşdur. 2017-ci il mart ayının birində baş tutmuş İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 13-cü sammitində Paşa Əlioğlu bu təşkilatın "Elm və texnologiya" nominasiyası üzrə mükafatına layiq görülmüşdür.

Onu da qeyd etmək istərdik ki, hazırda Paşa müəllimin başçılıq etdiyi Əlyazmalar İnstitutunun Multidissiplinar əlyazma və çap kitabları şöbəsində elm tariximizə, orta əsrlər elminin müxtəlif sahələrinə dair

əlyazmalar araşdırılmaqdadır. Onun rəhbərliyi və elmi redaktorluğu ilə çap edilmiş, Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan tibbə dair əlyazmalar kataloqu və tarixə dair türkdilli əlyazmalar kataloqu elmi ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olmuşdur. Paşa Əlioğlu dünyanın müxtəlif kitabxanalarından, əlyazma xəzinələrindən tariximizə, elm, ədəbiyyat, mədəniyyət, dil tariximizə dair yüzlərlə əlyazmanın surətlərinin ölkəmizə gətirərək onların müəyyən hissəsini tədqiqata cəlb etmişdir. O cümlədən, yazılı abidələrimizi öyrənən əlyazmaşünas mütəxəssislərin yetişməsində köməyi və dəstəyi əvəzsizdir.

Paşa Əlioğlunun düşün-

düyü amal bir məqam üstündə köklənib: "Milli mədəniyyətimizə, ədəbiyyatımıza dair nə iş görürsə düşmənlərin hikkəli inkarı ilə qarşılaşmalı oluruq. Biz indi milli mübarizənin ön cərgəsindəyik. Bu mübarizədə yeganə silahımız sənədlər - yazılı mənbələr, uydurulmamış, saxtalaşdırılmamış əlyazma qaynaqlarıdır. Həqiqətə, sözün düzünə xidmət etdiyimizə görə qələbə çalacağımıza heç bir şübhə yoxdur". Haqq işimizin qələbəsi üçün həqiqətpərəstliyi, vətənpərvərliyi ilə çalışanlardan biri də, yazılı abidələrimizin yorulmaz tədqiqatçısı altmış illiyini qeyd etdiyimiz Paşa Əlioğludur.

Sərvan Kərimov